

Prof. dr hab. Barbara Kożusznik
Instytut Psychologii
Uniwersytet Śląski

Recenzja rozprawy doktorskiej

Napisanej przez **Jean-Jacquesa Rupperta** pt.: *Guidance and career counselling in Luxembourg: a systemic psychological approach with empirical investigations and reflections.*

dla Rady Dyscypliny Psychologia Uniwersytetu Jagiellońskiego

Recenzowana praca dotyczy problemu uwarunkowań skuteczności procesu doradztwa kariery. Jest to problematyka bardzo ważna społecznie i psychologicznie. Praca dotyczy sytuacji kształtowania i doradztwa kariery zawodowej w Luksemburgu, a więc szczególnym miejscu w Europie, przyzwyczajonym do pewnego „komfortu” wyboru zawodu i ścieżki kariery. Autor wskazuje we Wprowadzeniu, że w przeszłości poradnictwo opierało się tu na jasno określonych ścieżkach dojścia do określonych zawodów, branż i karier. Teraz sytuacja jest inna bo zmieniają się drogi kariery prowadzące do uzyskania kwalifikacji a przyszłość staje się mniej wyraźna i można przypuszczać, że zwiększona niepewność spowodowana zmiennymi perspektywami gospodarczymi i bardzo zmiennym rynkiem pracy w rzeczywistości prowadzi do innych zachowań i postaw, nie tylko w wyborach dokonywanych przez młodych ludzi, ale przede wszystkim w charakterze samych procesów decyzyjnych. Może to stanowić interesujący punkt odniesienia także do badań prowadzonych w innych krajach. Praca dotyczy więc problemu uniwersalnego a równocześnie osadzona jest w kontekście konkretnej kultury i warunków społeczno-gospodarczych, prawnych i in.

Wybór i uzasadnienie problemu uważam za interesujące, oryginalne i nowoczesne. Autor dysertacji omawia psychologiczne problemy związane z doradztwem karier w kontekście szerszym i wskazuje na znaczenie zmiennych kontekstualnych. Jest to zgodne z działaniami badaczy i ich praktykami z różnych regionów świata – uwzględniającymi regionalne czynniki

kontekstowe, które umożliwiają badaczom z dyscypliny takiej jak psychologia pracy i organizacji szansę na wkład naszej dyscypliny między innymi w osiąganie celów zrównoważonego rozwoju ONZ. Wilpert (2000) twierdzi, że główny nurt zachodniej tradycji psychologicznej został opracowany w ramach danej kultury i trudno jest go przenieść do innego kontekstu kulturowego. Dlatego też tak wartościowe są prace na rzecz rozumienia kontekstu ważnych zjawisk społecznych i psychologicznych. Koncentrując się na przypadku Luksemburga, Autor szuka rozwiązań uniwersalnych potencjalnie związanych z osiągnięciem celów zrównoważonego rozwoju.

Celem dysertacji jest poznanie możliwości poprawienia pracy doradców kariery poprzez zbadanie wybranych czynników psychologicznych i przeanalizowanie opinii uczniów, rodziców i nauczycieli na temat działania doradztwa funkcjonującego na różnych poziomach: począwszy od doradztwa dla młodzieży uczącej się w szkołach podstawowych, średnich i wyższych, poprzez doradztwo dla młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym, NEET-sów, osób niepełnosprawnych

Oceniam pozytywnie wybór problemu i jego uzasadnienie także ze względu na kontekstowe odniesienia..

Mam do tej pierwszej części wprowadzenia **uwagę** dotyczącą słabo wyodrębnionego wątku kontekstualnego, który mógłby być jaśniej i wyraźniej omówiony także dzięki powołaniu się na odpowiednie źródła, bo w moim przekonaniu stanowi o wartości recenzowanej pracy. Mam też zastrzeżenia co do klarowności zapisu celów, które powinny być wyraźnie zapisane i wymienione w wyniku uzasadnienia wyboru problemu badawczego.

Kolejne rozdziały pracy - obszernej bo liczącej 343 strony - dotyczą opisu kontekstu. Rozdział 1 zawiera opis historii i współczesności Luksemburga w tym sytuacji politycznej, demograficznej, językowej i ekonomicznej. W rozdziale 2 poddano analizie system edukacji i strukturę szkoleń zawodowych w Luksemburgu, a w rozdziale 3 strukturę i usługi poradnictwa i doradztwa kariery. Omówiono w nim doradztwo zawodowe i jego różne aspekty na różnych poziomach edukacji.

Rozdziały opisujące różne wymiary funkcjonowania Luksemburga, system edukacji i doradztwa karier uważam za logicznie po sobie następujące, napisane wyczerpująco i prawidłowo.

Moja **uwaga** do tej części napisanej interesująco i klarownie dotyczy odczuwanego przeze mnie niedosytu. Otóż na koniec tej części mogły się pojawić główne pytania badawcze, na które Autor dysertacji poszukuje odpowiedzi. W kolejnym rozdziale opisującym badania empiryczne te odpowiedzi się znajdują. Brakuje mi tego zapisu dla lepszego zrozumienia intencji Autora.

W rozdziale 4 zaprezentowano opis i wyniki badań eksploracyjnych i analizy pięciu studium empirycznych.

Struktura każdego z podrozdziałów opisujących poszczególne badania składa się z opisu celu badania, zastosowanej metody i narzędzi pomiaru, opisu zastosowanej statystyki i opisu wyników badań i ich dyskusji. Uważam to za ciekawy zabieg, który ułatwia czytelnikowi zapoznanie się z wynikami badań i wieloaspektową analizę poradnictwa i doradztwa zawodowego w Luksemburgu.

I tak, najpierw, Autor omawia pierwsze badanie empiryczne „*Ocena funkcjonowania służb ds. wsparcia psychospołecznego i edukacyjnego oraz służb ds. poradnictwa w dwóch szkołach średnich w Luksemburgu (część 1)*” Celem badania jest ocena funkcjonowania służb z uwzględnieniem między innymi zapewnienia uczniom pomocy psychologicznej, osobistej i społecznej oraz rozwijania działań odpowiadających ich potrzebom w zakresie doradztwa edukacyjnego i zawodowego; udzielanie pomocy uczniom, którzy znaleźli się w trudnej sytuacji związanej z, psychologiczną lub rodzinną, wspieranie uczniów w dokonywaniu wyborów edukacyjnych

Wyniki wskazują m.in., że uczennice częściej wymieniały jako powód kontaktu z SePAS/SeO Służby Pomocy Psychospołecznej i Edukacyjnej oraz Służby Poradnictwa (SePAS/SeO), które istnieją we wszystkich instytucjach szkolnictwa ponadpodstawowego w Luksemburgu. , chęć omówienia problemów osobistych. Niższy poziom zadowolenia luksemburskich uczniów z oferty SePAS/SeO można interpretować jako wyraz wyższych oczekiwań i/lub wymagań o innym charakterze z ich strony, którym SePAS/SeO i jego członkowie nie byli w stanie sprostać.

Drugie badanie „*Ocena działania Służby Pomocy Psychospołecznej i Edukacyjnej oraz Służby Poradnictwa w dwóch szkołach średnich w Luksemburgu (część 2)*” stanowi drugą część próby oceny działania Służby Pomocy Psychospołecznej i Edukacyjnej oraz Służby

Poradnictwa (SePAS/SeO), które istnieją we wszystkich instytucjach szkolnictwa ponadpodstawowego w Luksemburgu. W tym drugim badaniu skoncentrowano się na elemencie "poradnictwo-informacja", prosząc uczniów i ich rodziców o wyrażenie zadowolenia z różnych aspektów "poradnictwa-informacji" i wskazanie swoich preferencji w tej kwestii. Wyniki wskazują, że działanie SeO/SePAS jest w rzeczywistości dość dobre, co potwierdzają zarówno uczniowie, jak i rodzice. Niemniej jednak, aby usługi te stały się bardziej kompleksowe, konieczne są większe inwestycje w postaci ciągłych i dalszych szkoleń dla doradców pracujących w SeO/SePAS, BIZ i ALJ, a także dla nauczycieli współpracujących z tymi podmiotami. Zgodnie z wynikami badań komunikacja pomiędzy wszystkimi podmiotami zaangażowanymi w poradnictwo powinna ulec poprawie (np. dostępność pisemnych materiałów informacyjnych).

Trzecie badanie *„Rola poradnictwa i doradztwa zawodowego w niepowodzeniach edukacyjnych: postrzeganie przez uczniów, rodziców i nauczycieli przyczyn niepowodzeń w edukacji lub szkoleniu zawodowym”* to zredagowana wersja referatu przedstawionego na konferencji IAEVG 2017 w Mexico City

Zbadano częstotliwość, z jaką uczniowie, rodzice i nauczyciele przypisywali winę za niepowodzenia edukacyjne w szkole średniej trzem czynnikom związanym z systemem edukacji, trzem czynnikom związanym z poradnictwem i trzem czynnikom związanym z samymi uczniami. Uczniowie częściej niż rodzice i nauczyciele przypisywali winę za niepowodzenia edukacyjne niekompetencji nauczyciela i brakowi zasobów. Nauczyciele zdawali się uznawać pewną własną odpowiedzialność, czyli niekompetencję nauczyciela.

Rodzice częściej niż nauczyciele czy uczniowie przypisywali niepowodzenia edukacyjne spóźnieniom uczniów. Można to wyjaśnić faktem, jak pisze Autor, że zarówno nauczyciele, jak i uczniowie posiadają "wiedzę wewnętrzną" na temat systemu edukacji, której brakuje rodzicom.

Czwarte badanie zatytułowane *„Krytyczne podejmowanie decyzji. Jak uczniowie szkół średnich radzą sobie z dokonywaniem ważnych wyborów?”* przyniosło wyniki dotyczące otrzymywanych przez uczniów informacji i wskazówek przez cały okres swojej kariery edukacyjnej, by móc dokonywać świadomych wyborów w jak najlepszych warunkach. Jak pokazują wyniki, czynniki związane z systemem edukacji i doradztwem, a także skłonności uczniów opóźniają podejmowanie decyzji w kluczowych momentach. W oparciu o wyniki

badan Autor opowiada się za przejściem od podejścia zorientowanego na podaż, tj. podejścia, w którym doradztwo zawodowe i poradnictwo są świadczone zgodnie z oficjalną polityką, do podejścia zorientowanego na popyt, tj. podejścia, w którym doradztwo zawodowe i poradnictwo są świadczone zgodnie z "potrzebami" doradców. Autor podkreśla też, jak ważne jest odejście od tzw. racjonalnych strategii podejmowania decyzji na rzecz podejścia opartego na heurystykach, które są "szybkie i oszczędne"; tj. które "wykorzystują ograniczony czas, wiedzę i obliczenia" (Gigerenzer, G., Todd, P. i Grupa Badawcza ABC, 1999).

Badanie piąte „*Refleksje na temat społecznych i indywidualnych uwarunkowań poradnictwa i doradztwa zawodowego w teorii i praktyce*” dotyczy poszukiwania odpowiedzi na pytanie o najlepsze sposoby podejmowania decyzji związanych z karierą zawodową i pracą. Potencjał konfliktu w obrębie poradnictwa i doradztwa zawodowego związany jest z perspektywą indywidualną i prawną i wynika – jak stwierdza Autor - z faktu, że choć nie wszyscy posiadamy takie same kompetencje poznawcze i/lub umiejętności manualne, nie wszyscy pochodzimy z tych samych środowisk społeczno-ekonomicznych, to w większości mamy identyczne lub podobne aspiracje dotyczące działań zawodowych, w które chcielibyśmy się zaangażować i życia, które chcielibyśmy prowadzić. Autor dyskutuje różne podejścia np. Life Designing oraz innowacyjne perspektywy związane z podejściami teoretycznymi i praktyką. Autor twierdzi, że podobnie jak w przypadku wszelkich decyzji egzystencjalnych, większość decyzji dotyczących kariery jest wywołana przez czynniki zewnętrzne, takie jak zakończenie szkoły, ukończenie szkolenia, zwolnienie z pracy lub adaptacja zawodowa. Dlatego też, przy ograniczonej wiedzy i ograniczonych możliwościach przetwarzania poznawczego, heurystyki stanowią jedyne realistyczne strategie podejmowania decyzji dostosowane do ich rzeczywistości. W ramach heurystycznych strategii decyzyjnych, pozorne przypadkowe zdarzenia lub sprzyjające okoliczności mogą rzeczywiście odgrywać ważną rolę.

Oceniam pozytywnie część empiryczną i uważam, że Autor wykazał dobry warsztat metodologiczny przy opisie badań empirycznych. Ogólnie nie mam zastrzeżeń do zastosowanych metod i statystyk i uważam, że Autor przeprowadził ważne i ciekawie badania na dużej grupie badanych, klarowny jest też sposób opisu wyników. Moje uwagi dotyczą zbyt szczegółowego ukazywania wyników na przykład w postaci pojedynczych wykresów. Można by je skumulować co doradzam Autorowi gdy będzie publikował wyniki swojej pracy. Podobnie dyskusja wyników powinna być bardziej syntetyczna i wyraźniej

odnosić się do sformułowanych celów i pytań badawczych. Niepotrzebnie w moim przekonaniu jest podawana literatura do poszczególnych opisów badań, bo sądzę, że wystarczyłoby wszystkie źródła umieścić w bibliografii.

Ostatnią częścią pracy jest Podsumowanie i refleksja nad osiągnięciem celu badań czyli poprawy efektywności doradców kariery, na różnych poziomach, poprzez zbadanie i analizę opinii uczniów, rodziców i nauczycieli na temat działania służb psychologicznego doradztwa kariery. Zaprezentowane badania empiryczne dostarczyły systematycznego przeglądu obecnej sytuacji, a Autorowi udało się zanalizować, w jakim stopniu usługi psychologicznego doradztwa kariery mogą faktycznie wypełniać swoją misję, ponieważ znajdują się one pomiędzy zobowiązaniami prawnymi określonymi przez decydentów, a indywidualnymi aspiracjami młodych ludzi i ich rodziców. Może to oznaczać konieczność odpowiadania na potencjalnie trudne pytania dla doradców i działania wykraczające poza formalny zakres ich obowiązków.

Dzięki przeprowadzonym badaniom odpowiedziano nie tylko na zadane pytania ale także przedstawiono krytyczne rozważania szeregu kwestii związanych z doradztwem, z różnych punktów widzenia: społeczno-politycznego, psycho-społecznego, ekonomicznego oraz z indywidualnej perspektywy doradców kariery. Refleksje te opierają się na doświadczeniach praktyków, oraz na badaniach w zakresie poradnictwa i doradztwa zawodowego i odzwierciedlają zarówno czynniki społeczne, jak i indywidualne aspekty. Rozważania te uzupełnia krytyczne spojrzenie na zasadność innowacyjnych perspektyw w teorii i praktyce poradnictwa i doradztwa zawodowego, takich jak teoria Life-design i jej implikacje dla praktyków. Ta perspektywa jest szczególnie ważna, ponieważ teoria Life-Design sugeruje, że jest narzędziem sprawiedliwości społecznej.

Autor kończy rozważania osobistymi refleksjami - na temat Luksemburga, w którym kwestie sprawiedliwości społecznej i równości nadal znajdują się na drugim miejscu, ponieważ na poziomie społecznym wciąż wydaje się, że w centrum uwagi znajduje się przede wszystkim indywidualny dobrobyt materialny, oraz na temat systemu edukacji i systemu doradztwa, który dopiero teraz zaczyna zajmować się pilnie potrzebną zmianą akcentów ze szkoły dla Luksemburczyków na szkołę dla coraz bardziej heterogenicznej populacji.

Pozytywnie oceniam rozdział zawierający dyskusję i rozważania Autora i jego interpretację gdyż jest ona dojrzała, wykraczająca poza szablonowe odpowiedzi na pytania badawcze a

dotykająca szerokich kwestii jak sprawiedliwość społeczna, równy dostęp do edukacji, znaczenie kontekstu, możliwe konflikty i ich konstruktywne rozwiązywanie.

Konkluzja:

Mimo kilku wcześniejszych uwag, ogólnie bardzo pozytywnie oceniam pracę Jean-Jacquesa Rupperta i w konkluzji, biorąc pod uwagę walory pracy:

1. Prawidłową analizę teoretycznych koncepcji i pozostające nad wysokim poziomie rozważania, dyskusję problemu i sposób wyciągania wniosków;
2. Przeprowadzenie oryginalnych i samodzielnych badań nad ważnym psychologicznie i społecznie problemem;
3. Praktyczne znaczenie wyników badań dla celów udoskonalenia doradztwa kariery i poradnictwa zawodowego i propagowania roli czynników psychologicznych w tym obszarze

uważam, że rozprawę mgr. Jean-Jacquesa Rupperta można uznać za w pełni odpowiadającą wymogom stawianym pracom doktorskim i wnoszę o dopuszczenie jej do dalszych faz przewodu doktorskiego.

Barbara Kozłusz
Kielce, 17.04.23 r.